

Блінов О. А. Вплив страху на час людини в умовах ризику / Вісник ОНУ. Спеціальний випуск «Матеріали Четвертої міжнародної науково-практичної конференції «Культурно-історичний та соціально-психологічний потенціал особистості в умовах трансформаційних змін у суспільстві» (приуроченої до 20 річниці з початку підготовки психологів в ОНУ і 85 річниці від дня народження професора І. Г. Білявського). – 2012. – Том 17. – Випуск 8 (20). – С. 15–20.

УДК 159.942.5;159.938.3:(045)

Блінов Олег Анатолійович
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та соціальних технологій
Національного авіаційного університету

ВПЛИВ СТРАХУ НА ЧАС ЛЮДИНИ В УМОВАХ РИЗИКУ

Анотація.

У статті розглядаються питання діяльності людини в умовах ризику. Узагальнюються теоретичні й експериментальні засади впливу страху на час людини та розвиток методології психології часу в екстремальних умовах.

Ключові слова.

Страх, час, ризик, модель виникнення і прояву страху в людини.

Час є одним з основних регламентуючих чинників життєдіяльності людини. Встановлено, що коли у людини діяльність проходить в умовах страху за своє життя, значного ризику, час може уповільнювати свій хід. Цей феномен може робити великий вплив на успішність діяльності людини, а також на її здоров'я і життя [1; 4].

Нині відбувається поступальне становлення нового напрямку в психології – «Психології часу». Значний вклад в розробку цього напрямку внесли

українські фахівці – Д. Г. Елькін, Л. Д. Драголі, Т. М. Козіна, Б. Й. Цуканов, З.А. Кіреєва, О. В. Полунін та інші вчені [2; 3; 6; 7].

Як показали результати досліджень часу у людини вченими Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, час є універсальним опосередкованим механізмом регуляції діяльності людини.

Видатний учений сучасності Б. Й. Цуканов прийшов до ідеї про те, що кожен індивід має власну одиницю часу - « τ -тіп» (τ -тип), яка впродовж життя не змінюється. На великій вибірці були встановлені індивідуальні межі значень власної одиниці часу в людській популяції: $0,7 \text{ с} < \tau < 1,1 \text{ с}$. [7].

Можна припустити, що час впливає на виникнення та швидкість протікання страху у людини, а також на форми його прояву. Страх людини, який виникає в результаті загрози його життя, значно впливає на його час діяльності і може привести до її повного зриву. Модель впливу страху на суб'єктивний час у людини наводиться на рис. 1.

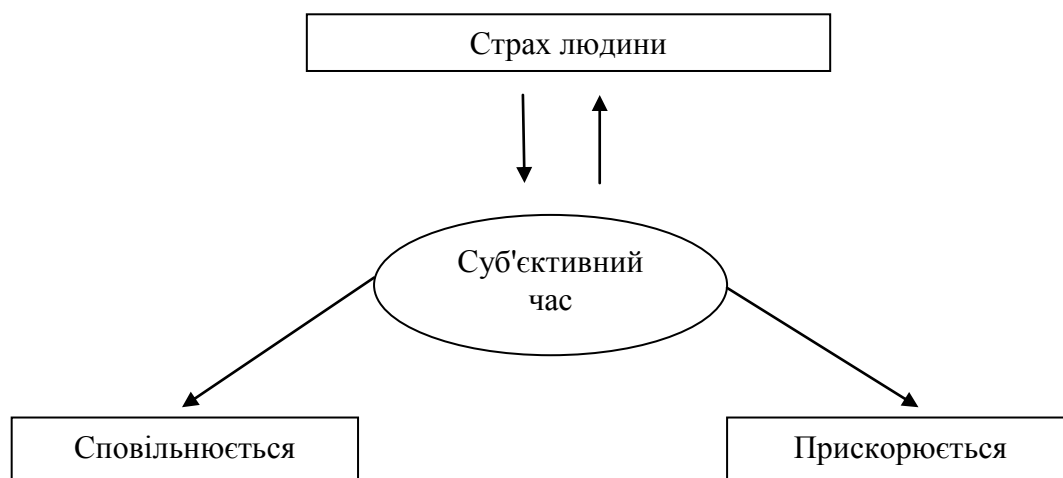

Рис. 1. Модель впливу страху на суб'єктивний час у людини

Діяльність людини в екстремальних умовах небезпечна для її життя і здоров'я, також важко передбачуваний результат цієї діяльності. Особливе місце в процесі діяльності людини займає емоція страху, яка як й інші емоції несе інформаційну функцію. На рис. 2 представлена модель виникнення і прояву страху у людини.

Усі відомі нерівномірності в швидкості зміни часу психологи пояснюють особливостями людської психіки: чим більше ми поспішаємо куди-небудь, тим швидше він летить; чим нудніша справа, якою ми зайняті, тим повільніше час тягнеться. Але існують тисячі документованих свідчень, пояснити які особливостями психіки неможливо. Люди не лише голосливо стверджували, що їх суб'єктивний час сильно сповільнювався. Очевидці описували побачені явища, підтвердити які могло б тільки прискорене кінофотографування; всього за частки секунди вони здійснювали в десятки і сотні разів більше справ, ніж могли зробити люди з самою кращою реакцією.

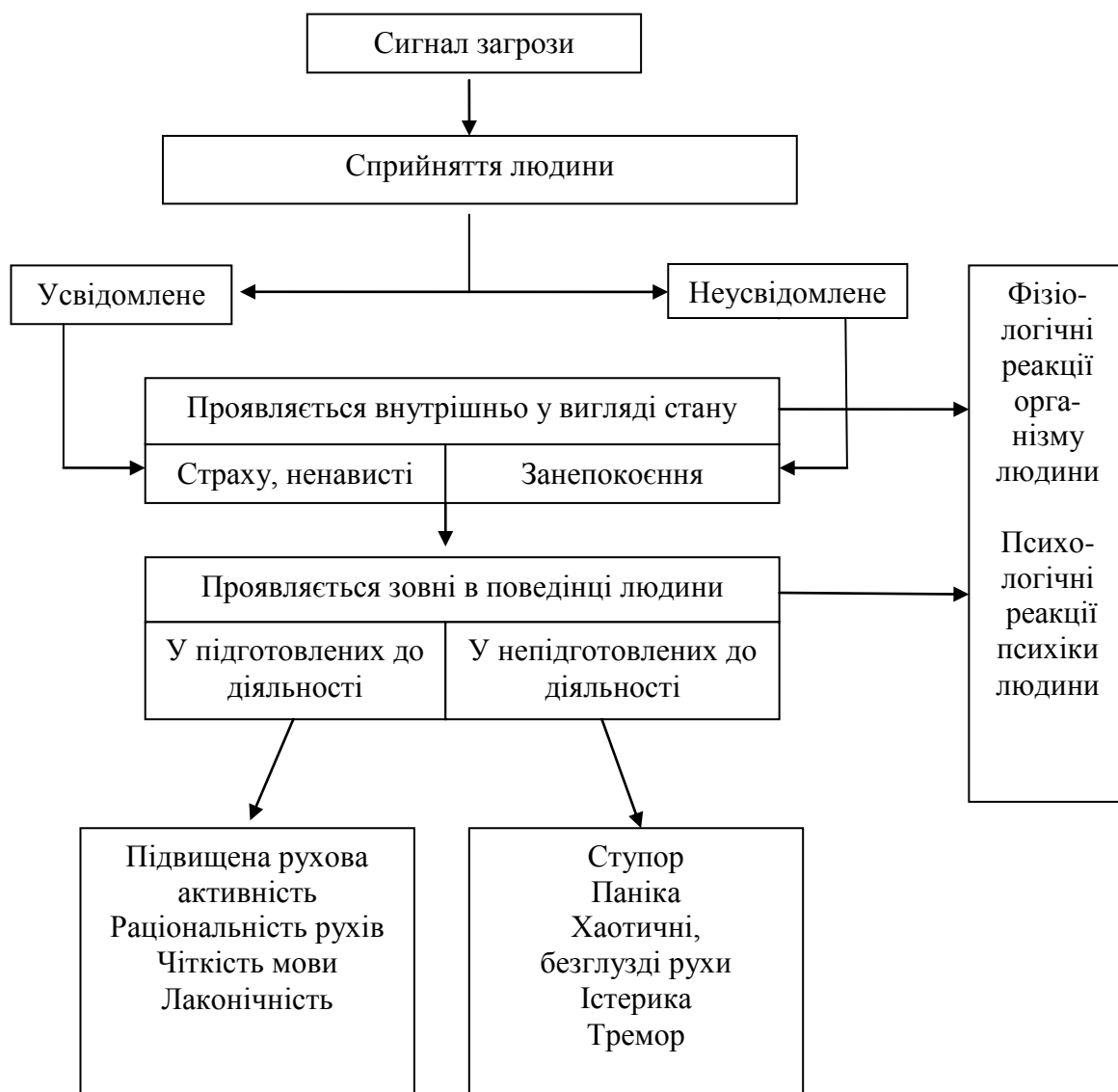

Рис. 2. Модель виникнення і прояву страху у людини

Так, наприклад у льотчика-випробувача Марка Галлая при випробуванні винищувача Ла-5 сталася пожежа в повітрі. Згодом він так описував цю льотню подію: «Звідкись з-під капота вибилось полум'я. Знизу в кабіну поповз сизий дим. Похитнувся, зрушився з місця і пішов по якомусь дивному подвійному рахунку масштаб часу. Кожна секунда набула здатності необмежено скільки потрібно буде розширюватися: так багато справ устигає зробити людина в подібних положеннях. Здається, хід часу майже зупинився!» [8].

Але, на жаль, пілоти не завжди потрібним чином використовують рятівний резерв часу, що з'являється в критичну хвилину. Так, наприклад А.Леонов і В.Лебедев згадують: «Під час польоту спалахнув літак. Льотчик катапультивався, два інших члени екіпажу не змогли вибратися з некерованого літака і загинули. Пілот перед катапультиванням подав сигнал залишити літак. Проте, після цього сигналу він не отримав відповіді, хоча чекав декілька хвилин. Фактично ж проміжок часу між моментом команди і моментом катапультивання складав лише декілька секунд». На будь-якому аеродромі вам розкажуть безліч подібних історій; на медичній мові вони давно вже іменуються «нез'ясовною втратою орієнтації в часі», проте лише нещодавно їх стали розглядати і як фізичне явище. Виходить, що організм людини може впливати на якийсь час! Механізм такої дії до кінця не вивчений, відомо лише, що зміна (найчастіше уповільнення) часу відбувається у людей, діяльність яких пов'язана із смертельним ризиком для їх життя.

Існує значна кількість зафіксованих випадків уповільнення часу і в інших сферах діяльності людини. Одними із них є парашутні стрибки.

Наприклад, десантник А. Конаков, падаючи в 1992 році з висоти 35 метрів без парашута, стверджує, що групуватися і правильно приземлитися він зумів тільки завдяки неприродно розтягнутому часу... [8].

Газета «Пропелер» в 1992 році розслідувала і хронометрувала свідчення іншого парашутиста, який так описував один зі своїх стрибків в 1988 році: «До лінії високовольтних передач залишався всього метр і відвернути від неї, здавалося, було неможливо. Але несподівано мій спуск припинився, я повис в

повітрі, трохи не торкаючись ногами смертоносних дротів. Дивно! Подивився вгору – ні, купол парашута ні за що не зачепився, все, що його тримає, це повітря! Краєм ока помітив людей, що біжать по полю, вони теж застигли на одному місці і як би повисли в повітрі! Тут я згадав все, чому мене учили, з силою натягнув декілька строп і парашут повело убік від дротів! Приземлення не пам'ятаю, люди, які підбігли, потім говорили, що я декілька хвилин просидів з розплющеними очима, ні на які питання не відповідав...».

При здійсненні парашутних стрибків після відділення від літака протягом декількох секунд до розкриття парашута людина піддається ряду короточасних, але різких і незвичайних для нього дій (стан зниженої невагомості, повітряний потік, динамічний удар при розкритті парашута та ін.), що викликають ряд нових відчуттів. Було встановлено, що для цього моменту характерні порушення у свідомості тих, що вперше стрибають, які не в змозі усвідомити, а потім відтворити в пам'яті деталі і відчуття, пережиті ними в перші секунди вільного падіння [5].

Ці порушення у свідомості були відмічені також і в космонавтів. В.Биковський так охарактеризував цей стан: «Як відштовхнувся від літака – не пам'ятаю. Почав міркувати, коли рвонуло за лямки і над головою вистрілив купол» [5]. Майже аналогічний стан свого часу пережив і автор статті при виконанні першого парашутного стрибка. В пам'яті залишився поштовх відділення від повітряного судна; провал і вільне падіння в повітряному потоці; відлік 501, 502, 503; кільце; купол! Ось тільки це усе було як в тривалій уповільненій кінозйомці. Реальність повернулася після різкого струсу тіла коли розкрився парашут.

З'ясувати причину порушень свідомості у льотчиків в певних умовах польоту і відтворити їх в експерименті вдалося Ф. Д. Горбову. Виходячи з його даних, можна також пояснити «провали свідомості» у парашутистів при виконанні перших парашутних стрибків. У період покидання літака і в перші секунди вільного падіння втрати свідомості у парашутистів не відбувається. Про це говорить безперервна діяльність, зокрема розкриття парашута за

допомогою кільця. Стан «провалу» пов'язаний з сильною емоційною напругою парашутиста. Воно виражається не в перерві діяльності, а в перерві запам'ятовування тільки що здійснених дій.

Згідно з даними Ф. Д. Горбова, «це дозволяє віднести цей вид пароксизму не в розряд порушень свідомості, а в розряд порушень короткочасної оперативної пам'яті, тобто пам'яті, що організовується по ходу й у зв'язку з безперервною діяльністю. Звідси обґрунтовується можливість порівняння описаних порушень у польоті з явищами ретроградної амнезії і пояснення їх як ретроактивного гальмування» [5].

На нашу думку, значне переживання страху людиною при здійсненні перших парашутних стрибків, яке приводить або до «стертої пам'яті», або уповільнення процесу сприйняття повітряного простору і своїх дій, пов'язане зі зміненими характеристиками часу у людини. Порушення короткочасної оперативної пам'яті людини ми можемо розглядати вже як наслідок змін в характеристиках часу людини.

Виходячи з результатів новітніх досліджень, які були проведені Б. Й. Цукановим (коли було встановлено індивідуальний час у різних типів людей) можна допустити, що в умовах смертельного ризику у різних типів людей змінюються не кількісні, а якісні характеристики часу.

В основі механізму сповільнення часу лежить (допускаємо на рівні гіпотези) процес викривлення лінійних характеристик часу. За рахунок цього процесу людина за одиницю часу в умовах ризику для життя дістає можливість за частки секунди здійснювати в десятки і сотні разів більше операцій, ніж могли зробити люди з самою кращою реакцією в звичайних умовах діяльності.

Чим сильніший страх, що підкрадається до людини, тим більше розтягуються миті, надаючи «зайві» секунди для ухвалення рятівних рішень. Потім, звичайно, організм розслабляється, час в нім після прискорення спочатку сповільнюється і лише потім приходить у норму.

Перспективу в подальших наукових дослідженнях ми бачимо в детальнішому розкритті механізму появи стану «уповільненого сприйняття

реальності», в індивідуально-психологічних особливостях прояву цього процесу.

Висновки.

1. Час є одним з основних регламентуючих чинників життєдіяльності людини. Встановлено, що коли у людини діяльність проходить в умовах страху за своє життя, значного ризику, час може уповільнювати свій хід. Цей феномен може робити великий вплив на успішність діяльності людини, а також на його здоров'я і життя.

2. В основі механізму сповільнення часу лежить (допускаємо на рівні гіпотези) процес викривлення лінійних характеристик часу. За рахунок цього процесу людина за одиницю часу в умовах ризику для життя дістає можливість за частки секунди здійснювати в десятки і сотні разів більше операцій, ніж могли зробити люди з самою кращою реакцією в звичайних умовах діяльності.

Список використаних джерел

1.Блінов О. А. Подолання страху людиною в складних умовах праці. Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах : Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 20 квітня 2011 р. / За заг. ред. О. В. Петренка. – К. : НАУ, 2011. – С. 5-6.

2.Киреева З. А. Развитие сознания, детерминированного временем : Монографія / З. О. Кіреєва. – Одесса, ВМВ, 2010. – 384 с.

3.Полунін О. В. Психологічні механізми часової організації життєвого досвіду індивіда // Автореф. дис. докт. психол. наук : 19.00.01 / Інститут соціальної та політичної психології. – К., 2012. – 28 с.

4.Смирнов Б. А., Долгополова Е. В. Психология деятельности в экстремальных ситуациях. – 2 изд. испр., доп. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр, 2007. – 292 с.

5.Хлебников Г. Ф., Лебедев В. И. О динамике эмоционально-волевых процессов при парашютных прыжках у космонавтов // Вопросы психологии. – 1964. – №5. – С.3-9.

6.Цуканов Б. Й. Время в психике человека / Научный центр психологии часу Одеського держ. ун-ту ім. І. І. Мечнікова. – О. : АстроПринт, 2000. – 220 с.

7.Кафедра загальної психології та психології розвитку особистості. Історія. Исследование времени в Одесском университете: наследие и перспективы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://pers.onu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=86&Itemid=88

8.Чернобров В. Время и человек. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://istina.rin.ru/cgi-bin/print.pl?id=272&p=0&sait=1>

Аннотация.

В статье рассматриваются вопросы деятельности человека в условиях риска. Обобщаются теоретические и экспериментальные основы влияния страха на время человека и развитие методологии психологии времени в экстремальных условиях.

Ключевые слова.

Страх, время, риск, модель возникновения и проявления страха у человека.

Annotation.

In the article the questions of activity of man are examined in the conditions of risk. Theoretical and experimental principles of influence of fear in a time of man and development of methodology of psychology of time are summarized in extreme terms.

Keywords.

A man has fear, time, risk, model of origin and display of fear.